
Mancur Olson: Politička ekonomija interesnih grupa

TONČI KURSAR*

Sažetak

Autor razmatra osnovnu strukturu političke ekonomije Mancura Olsona. Ističe tri pojma na kojima se ona zasniva - javna dobra, interesne skupine i selektivne poticaje. Posljednji pojam predstavlja Olsonovu inovaciju u suvremenoj političkoj znanosti.

Autorova osnovna metodička postavka zasniva se na uvidu da je temeljna Olsonova ideja vezana uz tzv. paradoks javnog dobra. Za razliku od privatnih dobara, javna su dobra *nekonkurentna* i *neisključiva*, što znači da uživanje u njima nije moguće zabraniti onima koji ne snose troškove njihove proizvodnje. Olson je na temelju ovog razvio originalnu teoriju interesnih skupina. Propitujući troškove interesnog organiziranja, kao kolektivnog djelovanja čiji je rezultat javno dobro, postavio je razlikovanje između velikih, heterogenih i malih, homogenih grupa. Uz to, pokazao je da se pojedinci u pitanju javnih dobara ponašaju kao *free rideri*, kao neplatiše koji nastoje izbjeći troškove pribavljanja tih dobara.

Autor pokazuje da je Olson, i pored određenih slabosti njegove redukcionističke metodologije, značajno unaprijedio političku znanost.

Rad američkoga polit-ekonomista Mancura Olsona uglavnom je nepoznat socijalnoj teoriji u Hrvatskoj. Njegovi temeljni radovi *The Logic of Collective Action (Logika kolektivne akcije)* i *The Rise and Decline of Nations (Uspon i pad država)* i danas se nalaze u planovima naših izdavačkih kuća, ali se vjerojatno uskoro neće pojaviti.

Bez obzira na ove fundamentalne nedostatke, stanovita recepcija Olsonovog rada izvršena je preko njegova pojma "jurisdikcijska integracija", koji označava nastajanje mnogo veće jurisdikcije "koja ima unutarnju slobodu trgovine"¹. U njegovoj knjizi *Uspon i pad država* čitavo je jedno poglavlje posvećeno blagotvornom utjecaju "jurisdikcijske integracije" na učinkovitost

* *Tonči Kursar*, znanstveni novak na projektu Hrvatske europske integracije na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

¹Olson, Mancur (1987.), "Economic Nationalism and Economic Progress", *The World Economy*, vol. 10, br. 3, str. 244.

ekonomske strukture.² Potkraj 80-ih godina, javio se teorijski interes za tumačenje tada aktualnih dezintegracijskih procesa koji su polako zahvaćali tržište, a poslije i samu državu. Jedna je grupa teoretičara inzistirala na liberalnoj teoriji federalizma, koja je ostavljala mogućnost upravljanja “načelom posredne regulacije gospodarstva”³. Druga je grupa više stavljala naglasak na izgledni raspad države i “politiku čistih računa”⁴, pa je tražila izlaz kojim bi se smanjili troškovi tog raspada.

Nakon ove epizode nestao je interes Mancura Olsona za političku ekonomiju. Kako u ovoj prvoj recepciji Olsonovog rada nije temeljitije proučena struktura njegove političke ekonomije, neophodno je izložiti njene osnovne elemente, koji su u cjelini izneseni u djelu *Logika kolektivne akcije*, davne 1965. godine. I sam podnaslov knjige “Javna dobra i teorija grupa” već upućuje na njih. Olsonova teorija zamišljena je, prije svega, kao napad na standardne pluralističke teorije interesnih grupa (Bentley i Truman), koje se temelje na pretpostavci da “kad god određeni broj pojedinaca ima neki zajednički interes, oni će kolektivno djelovati da ga unaprijede i utjecaj takve grupe na javnu politiku bit će proporcionalan njenoj veličini.”⁵ Pluralisti politiku smatraju ishodom pritisaka svih interesnih grupa koje sve djeluju u korist javnog dobra. Važno je naglasiti da zastupnici ovog pristupa inzistiraju na motivacijskoj raznolikosti, čime odbacuju uski sebični interes kao jedinu osnovu interesnog organiziranja. Za razliku od njih, Olson nastoji propitati troškove interesnog organiziranja kao kolektivnog djelovanja rezultat kojeg je javno dobro. Najprije, definira kolektivnu akciju “kao aktivnost koja traži koordinaciju napora dvaju, ili više pojedinaca. Prema tome, kolektivna akcija uključuje akcije grupa koje namjeravaju unaprijediti interese ili dobrobit članstva”⁶.

Olson je stavio naglasak na kolektivnu akciju, što je bilo neuobičajeno za dotadašnju političku ekonomiju. Razloge za ovo vidi u onome što naziva “drugi zakon socijalnih znanosti”. Ovaj zakon polazi od pretpostavke da kolektivno racionalan, tj. efikasan ishod nije moguće postići iz per-

²Olson, Mancur (1982.), *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. New Haven: Yale University, str. 118-45.

³Gligorov, Vladimir (1990.), “Privredna federacija ili konfederacija”, *Politička misao*, vol. 27, br. 3, str. 20.

⁴Petak, Zdravko (1990.), “Konfederalizam i jugoslavenska ekonomska unija”, *Politička misao*, vol. 27, br. 3, str. 33. U istom bloku vidi tekst Vlatka Milete “Ekonomske osnove federalizma”, koji polazi od maksimalne samostalnosti republika i nacija.

⁵Taylor, Michael (1975.), “The Theory of Collective Choice”; u Fred Greenstein i Nelson Polby (ur.), *Handbook of Political Science*, vol. 3. Reading, Ma.: Addison Wesley. str. 465.

⁶Olson, Mancur (1992.), Predgovor knjizi, u Sandler, Todd: *Collective Action: Theory and Applications*. New York/London: Harvester Wheatsheaf, str. 17.

spektive pojedinaca, ma koliko on bio mudar. Moraju stoga postojati dodatni uvjeti, prikladne institucije koje su jamstvo kolektivno-efikasnog ishoda.

Ovako je davno prije Olsona i David Hume u svojoj “Raspravi o ljudskoj prirodi” postavio problem. Hume je iznio primjer dvaju susjeda koji se dogovaraju oko isušivanja zajedničke doline. Uspijevaju se dogovoriti, jer lako mogu saznati međusobne namjere, kao što se mogu i kontrolirati. Ovo nije moguće tamo gdje postoje tisuće ljudi, jer čak kad bi se i uspeli dogovoriti, to bi bilo teško provesti, jer bi svatko od njih “pokušao naći izgovor da se oslobodi svog dijela truda i izdataka, i htio bi da cijeli teret prebaci na druge”⁷. Hume drži, kako samo političko društvo može ispraviti ove nedostatke.

Iz ovoga se vidi kako je Olsonova osnovna ideja vezana uz tzv. paradoks javnoga dobra ili kronične podoptimalne opskrbljenosti javnog dobra. Paradoks primjenjuje na problem organiziranja velikih grupa, kao i strukturu djelovanja malih grupa. Za njega je svako javno djelovanje i organiziranje u tu svrhu, po svojoj prirodi javno dobro, koje ima temeljnu osobinu da je, kad jednom nastane, nemoguće isključiti druge grupe ili pojedince iz njegove upotrebe. Bit je problema u prilagođavanju na ovu situaciju. Racionalno je u ovakvoj situaciji biti tzv. *free rider* ili neplatiša, što znači koristiti javno dobro bez snošenja troškova djelovanja, na osnovi kojih se ona priskrbljuje. Takav je pojedinac motiviran jednom posebnom racionalnošću. Radi se o ekonomskoj racionalnosti, koja je kod Olsona ponajprije utemeljena na koristoljublju. Međutim, kako je ova racionalnost standardna pojava na svim razinama organiziranja - od profesionalnih udruuga, do interesnih grupa u industriji, pa i same države - postavlja se pitanje njihova elementarnog funkcioniranja. Sve ove organizacije mogu egzistirati tek na osnovi stanovitih poticaja ili stimulacija, koje mogu biti različite prirode, od sredstava prisile, koje stoje na raspolaganju demokratskim državama, do posebnih selektivnih poticaja za održavanje kohezije organizacije, koji su najčešće materijalne prirode. Nakon ovoga kratkog izvoda osnovne Olsonove ideje, zadaća je ovog rada razmotriti elemente njegove teorije u tri cjeline:

1. Teorija javnih dobara
2. Teorija igara
3. Selektivni poticaji.

Prve dvije su novije analitičke tradicije, dok selektivne poticaje držim Olsonovom inovacijom u teorijskom razmatranju problema kolektivne akcije u suvremenoj političkoj znanosti.

⁷Hume, David (1983.), *Rasprava o ljudskoj prirodi*. Sarajevo, Veselin Masleša, str. 457.

Teorija javnih dobara

Analiza ovog problema vezana je uz ekonomsku teoriju države. Ova se u svojoj welferijanskoj varijanti kreće oko tvrdnje kako savršeno konkurentna tržišta dovode do Paretova optimuma. Paretov optimum je takav ishod u kojem su sve moguće međusobne pogodnosti od razmjene potpuno iskorištene.⁸ Ovakva razmatranja, gledano iz kuta povijesti ekonomske teorije, počinju već od Smitha koji izlaže koncept tržišnog uspjeha što se temelji na podjeli rada i stalnom uvećavanju specijalizacije. Država pri tome ima monopol sile, tj. strukturnu ulogu za održavanje ustanova slobodnog tržišta, jamčeći postignute ugovore o razmjeni, kao i njihovo provođenje. Zanimljivo je da i Olson u svojim novijim radovima, na tragu ovih učenja o tržišnom uspjehu, tj. nevidljivoj ruci, izlaže vezu države i tržišta, odnosno demokracije i tržišta. Polazi od pretpostavke da su najprije postojali lutajući banditi koji su pustošili stanovite prostore, pa su uskoro shvatili da bi bilo bolje uzimati samo dio, čime su se pretvorili u stacionarne bandite koji su, štiteći svoje podanike od opasnosti izvana, njima pružili motivaciju za širenje proizvodnje. Dobili su jamstva da im neće biti sve oduzeto, tako da su žrtve ove monopolizacije krađe (koja je sada sintagma za državu), suprotno nekoordiniranoj konkurenciji lopova, mogle “očekivati da zadrže svaki kapital koji prikupe nakon plaćanja poraza i tako imaju poticaj da štede i investiraju”.⁹

Slično ovoj ideji o monopolizaciji krađe, piše Milton Friedman u knjizi *Kapitalizam i sloboda*, kad kaže da “do potrebe za državom u ovom pogledu dolazi jer je apsolutna sloboda nemoguća”.¹⁰ Međutim, postavke o tržišnom uspjehu ne uključuju idealnu distribuciju dohotka, već one prije svega polaze od prirodne distribucije talenata, što pitanje distributivne pravde ostavlja otvorenim. Ovim se pokazuje kako tržište ne daje mnogo na dobrohotnost sudionika, ali im osigurava stanovite informacije, koje mogu značiti uputu kako doći do javnog interesa. Ovaj je interes, pak, izveden ekonomski, jer tržište osigurava informacije koje su nužne da bi se djelovalo u skladu sa svojim i tuđim interesom, kao i to da tržište daje informacije o načinu na koji treba djelovati. Rašireno je mišljenje da redistributivna aktivnost od strane države izravno ili neizravno potkopava sposobnost tržišnog sustava da mobilizira dobitke iz procesa razmjene. Međutim, država ipak treba zadržati ove četiri funkcije: alokaciju; distribuciju; stabilizaciju te pružanje zakonskog okvira.

Ove su četiri funkcije istodobno i kriteriji vrednovanja društvenih insti-

⁸Vidi: Janković, Novak (1985.), *O ekonomskoj dobrobiti*. Beograd: Izdavački centar SSO Srbije.

⁹Olson, Mancur (1993.), “Dictatorship, Democracy and Development”, *American Political Science Review*, vol. 87, br. 3. str. 568.

¹⁰Friedman, Milton (1992.), *Kapitalizam i sloboda*. Zagreb: Globus/Školska knjiga, str. 36.

tucija. Već je uvriježeno da je tržište prikladan alokacijski, ali sporan distributivni i stabilizacijski instrument. Suvremena demokratska država slaba je u alokacijskom smislu, ali može dobro djelovati u distributivnom pogledu. Ne može se reći kako je politički uvijek prikladna održati stabilnost, ali je još uvijek relativno dobro sredstvo za održavanje političkog napretka.¹¹

Ovo pokazuje da tržište može proizvesti dobra za kojima vlada efektivna potražnja, ali ne može neka druga dobra, kao npr. zakonski okvir. Da bi se to moglo bolje objasniti, javila se teorija proizvodne države, ili svojevrsna teorija javnog dobra. Njezin tvorac je američki ekonomist Paul Samuelson, koji ju je u cijelosti izložio pedesetih godina.¹² Samuelson je nastojao propitati tip javnih troškova koji se može postaviti nasuprot pristupu klasičara, kao što je, primjerice, Smithova ideja o tržišnom uspjehu. Premda je Smith neizravno vodio računa o javnom dobru, ipak je ova problematika više vezana uz kontinentalnu tradiciju.¹³ Sam Samuelson definira tzv. čisto javno dobro, a zatim izvodi optimalne uvjete za javna dobra, ali se pokazuje da tako određen optimum na slobodnom tržištu nije moguće postići. Samuelsonov model javnog dobra u osnovi je preuzet od Wicksella i Lindahla, koji određuju javno dobro kao jednako dostupno svim članovima stanovite zajednice, tako da nitko ne može biti isključen iz korištenja pogodnosti koje ono osigurava. Dobra koja zadovoljavaju ove kriterije jesu, npr., obrazovanje, prometnice, znanstvena istraživanja, kao i vlasnička prava.

Standardna su javna dobra i mnoge aktivnosti iz neposrednog djelokruga vlade: prometna pravila, zdravstvo (različito ga se tretira od države do države) i obrambena politika. Prema Samuelsonu, takva dobra se mogu optimalno proizvesti kad se posljednja jedinica proizvoda vrednuje oportunitetnim troškom, ali ova vrijednost mora biti postavljena kao zbroj svih vrijednosti što ulaze u ovu jedinicu od strane svih njezinih potrošača. Dakle, ovdje je vidljiva razlika od običnoga privatnog dobra, gdje u dodatnu jedinicu mogu potrošiti ja ili netko drugi, ali ne i jedan i drugi. Dodatna jedinica javnog dobra je na uporabi čitavoj zajednici pa su prema tome važne vrijednosti koje ulaze u nju. Samuelson izvodi optimalne uvjete proizvodnje javnog dobra, ali ističe da to, ako se i postigne, neće biti moguće održavati. Na razini optimuma, posljednja jedinica vrednuje se od strane zajednice manje od stvarne cijene, pa je zaključak kako ni jedan racionalni pojedinac neće dragovoljno pridonositi na razini ovoga hipote-

¹¹Vidi: Gligorov, Vladimir (1988.), "Demokratija i tržište", *Gledišta*, Vol. 29. br. 78 str. 122.

¹²Samuelson, Paul (1954.), "The Pure Theory of Public Expenditures", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 30., str. 387-389.

¹³Ovdje se radi o autorima kao što su Wicksell, Mazzola i Puviani. O njima vidi Buchanan, James (1987.), *Public Finance in Democratic Process*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

tičkog optimuma. Iz ovakve situacije proizlazi i motivacija pojedinca da postane *free rider* na osnovi doprinosa drugih članova zajednice.

Teorija igara

Druga analitička tradicija prikladna za razumijevanje problema kolektivne akcije jest teorija igara, koja nastaje od 1940. do 1942., na osnovi istraživanja Johna von Neumanna i Oskara Mongensterna. Iz ove analitičke tradicije nastaje tzv. zatvorenikova dilema, iznimno popularni predložak za istraživanje društvenih odnosa.

Zatvorenikova dilema nastaje kad akteri ne mogu sklopiti obvezujući sporazum, jer ne mogu kontrolirati izbor drugih aktera. Iz tog proizlazi da će svi akteri slijediti nekooperativnu strategiju, čiji je rezultat svakako lošiji nego da su prije postigli dogovor. Ako bi se takve situacije ponavljale, došlo bi do spoznaje stanovite pravilnosti koja bi mogla postati društvena konvencija, a rezultat bi bio izbjegavanje neučinkovitosti konvencija. Ali, zbog posebnosti situacije zatvorenikove dileme uvijek se javlja potreba za odstupanjem od institucionalnog pravila.

Dilema se može predstaviti sljedećom situacijom: dva su čovjeka uhvaćena i osumnjičena za krađu, međutim, dokazi su nedostatni da ih se osudi. Priznanjem jednoga ili drugog, ili obojice, došlo bi se do dokaza, makar oni i ovako mogu u zatvor, jer su ukradene stvari pronađene kod njih. Važno je istaknuti da su zatvorenici smješteni u odvojene ćelije i ne komuniciraju. Svatko od njih može krađu priznati ili ne. Sudski službenik ih obavještava (pojedinačno) da će, ako obojica priznaju, ići u zatvor po 5 godina. Ako ni jedan od njih ne prizna, dobit će blažu kaznu od 1 godine. Ali ako samo jedan prizna, a drugi ne prizna, onaj koji je priznao dobit će 6 mjeseci, a drugi će biti osuđen na 10 godina. Bit problema je što ni jedan od njih ne zna hoće li onaj drugi priznati ili neće. Opreznost u ovoj neizvjesnoj situaciji nalagala bi da se prizna i u najgorem slučaju dobije 5 godina zatvora, a u najboljem slučaju kaznu od 6 mjeseci, pod uvjetom da drugi zatvorenik ne prizna. Unutar ove logike, oba zatvorenika će podjednako misliti i opredijeliti se za priznanje, te dobiti zatvor od 5 godina.

Situacija nam jasno pokazuje efekte koji nastaju kad se javlja nemoćnost kooperativnosti. To je, između ostalog, ilustracija razilaženja individualne i kolektivne racionalnosti.¹⁴ Zatvorenikova dilema predstavlja teorijski model mnogih situacija u gospodarstvu i politici. Slična tome je Olsonova kolektivna akcija, koja se temelji na paradoksu javnog dobra, gdje se javlja podoptimalna opskrbljenost zbog učinaka *free ridera* (neplatiše). Drži se kako je to posljedica činjenice da mnogi ne otkrivaju svoje preferencije kad je riječ o potrebnoj količini javnog dobra. Kako možemo us-

¹⁴Hargreaves, Shaum i Varoufakis, Yanis (1995.), *Game Theory: A Critical Introduction*. London: Routledge, poglavlja 5 i 6.

pješno odgovoriti na ovaj izazov? Olson na to odgovara uvođenjem selektivnih poticaja, na osnovi kojih je moguće navesti pojedince na pridruživanje nekoj organizaciji.

Selektivni poticaji

Osim selektivnih poticaja, unutarnja struktura Olsonove teorije počiva na varijabli veličine grupe ili organizacije. Ovdje razlikuje tržišne i netržišne organizacije, inkluzivne i ekskluzivne, i najčešće male, velike i posredničke grupe.

Uvođenjem selektivnih poticaja, Olson želi istaknuti kako nešto drugo “osim kolektivnog dobra koje vlada i druge organizacije osiguravaju, omogućava njihovo postojanje”.¹⁵ Selektivne poticaje definira kao onu vrstu stimulacija “koja se primjenjuje selektivno na pojedince ovisno o tome pridonose li oni osiguranju kolektivnog dobra”.¹⁶ Ovdje se naravno misli i na sredstva prisile koja stoje na raspolaganju modernim državama u obliku obveznog poreza. Jasno je da selektivni poticaji mogu biti negativni i pozitivni, jer mogu predstavljati gubitak ili kaznu za one koji ne pomažu pribavljanju kolektivnog dobra. Kod neplaćanja, primjerice, poreza, onaj kome je to državna porezna kontrola utvrdila, mora platiti predviđeni porez, ali i predviđenu kaznu.

Sindikati su za Olsona drugi primjer omogućavanja funkcioniranja organizacije pomoću negativnih selektivnih poticaja. U *Usponu i padu država* citira izjavu bivšeg predsjednika sindikalne organizacije radnika u čeličanicama, koji opisuje “akcije korištene u ranoj povijesti sindikata SAD: to je bila, piše on, jedna tehnika koju smo zvali vizualna poduka, što je bila prilično zvučna oznaka za praksu koja se veoma precizno može nazvati ‘izravna naplata’. Ona je djelovala vrlo jednostavno. Članovi grupe za naplatu koje je izabrao voditelj područja (obično više zbog njihove snage, nego njihove tankočutnosti) stali bi na tvornička vrata s polugom ili bejzbol palicom u rukama i ispriječili se svakom radniku koji bi došao na svoju smjenu”.¹⁷ Ovo je samo jedna od ilustracija mjera koje su primjenjivali članovi sindikata, premda i njihovi suparnici nisu bili nježniji.

Primjer je za pozitivne selektivne poticaje farmerska udruga u SAD, koja svojim članovima osigurava različite oblike osiguranja, grupnih putovanja i publikacija. Međutim, Olson mnogo više računa na materijalne poticaje, ali tvrdi kako oni nisu “jedini poticaj, jer ljudi su ponekad motivirani željom za prestižom, poštivanjem, prijateljstvom i drugim socijalnim i psihološkim ciljevima”.¹⁸ Samo postojanje ovih socijalnih poticaja nije odlu-

¹⁵Olson, Mancur (1982.), isto, str. 20.

¹⁶Olson, Mancur (1982.), isto, str. 21.

¹⁷Olson, Mancur (1982.), isto, str. 21.

¹⁸Olson, Mancur (1965.), *The Logic of Collective Action*. Cambridge, Ma.:

čujuće za njegovu logiku. U ovom slučaju važna je veličina grupe, jer većina pojedinaca “nema vremena za održavanje velikog broja prijateljstva”.¹⁹ Ograničavajući moment je i društvena heterogenost nekih grupa, jer su one različita socijalnog sastava i ne mogu se društveno povezati, pa čak i ako su sastavljene od malog broja pojedinaca.

Treći problem vezan je uz društveno heterogene grupe jer se unutar njih teško postiže konsenzus. Postojanje različitih tipova društvenih poticaja ne predstavlja kontradikciju za Olsona, jer on, primjerice, drži socijalni status “individualnim, nekolektivnim dobrom”.²⁰ Međutim, glavina je Olsonovih napora usmjerena na male grupe koje osiguravaju javno dobro bez oslanjanja na prisilu ili društvene, odnosno druge psihološke poticaje. To je, prije svega, zato što u malim grupama članovi, ili barem jedan od njih, drže kako njihova osobna korist od toga što grupa posjeduje kolektivno dobro premašuje ukupni trošak osiguravanja određene količine ovoga javnog dobra. Time se želi reći kako će uvijek postojati članovi unutar grupe koji će se okoristiti, bez obzira na to snose li oni čak i cjelokupni trošak osiguranja javnog dobra. U takvim situacijama vrlo je vjerojatno da će se to i dogoditi, ali to mora biti posebno struktuirana situacija “kada će korist od posjedovanja javnog dobra prelaziti troškove kolektivne akcije više nego što ovi premašuju dobit bilo kojeg pojedinog člana grupe”.²¹ Iz ovog je jasno da dobit za svakoga pojedinog člana mora premašiti ukupni trošak pribavljanja kolektivnog dobra.

Da bi došlo do ostvarenja javnog dobra, u malim grupama mora postojati stanovita inicijativa, koja ne može potjecati od svakog člana podjednako. U malim grupama, po Olsonovoj logici, postoji različita “težina” koju imaju pojedini članovi. Ovdje se najprije misli na različite udjele pojedinih članova grupe. Pribavljanje javnog dobra može doći u pitanje čak i u onim grupama gdje postoji raspoloženje da se ono osigura. Zbog logike različitih udjela, dolazi do situacije u kojoj nije moguće izvršiti optimalnu opskrbu javnim dobrom. Nosioci najvećeg udjela u troškovima organiziranja za lobiranje, često moraju imati poseban poticaj da rade na povećanju javnog dobra. Tendencija prema podoptimalnosti nastaje upravo zbog prirode proizvoda što nastaju lobiranjem, jer su oni nedjeljivo dobro koje mogu koristiti svi članovi zajednice, što stimulira člana grupe za lobiranje s manjom “težinom” da osigura bez plaćanja određene količine javnog dobra. Što je grupa veća, ova podoptimalnost javnim dobrom izrazito raste. S ovim problemom mogu na neki način izaći nakraj grupe nejednake veličine, gdje postoji sklonost arbitraži pri dodjeli tereta u svrhu osiguranja kolektivnog dobra. Logika ovdje funkcionira na način da tzv. mali članovi

Harvard University Press, str. 60.

¹⁹Olson, Mancur (1982.), isto, str. 24.

²⁰Olson, Mancur (1965.), isto, str. 61.

²¹Olson, Mancur (1965.), isto, str. 33.

grupe dobivaju manji udjel u troškovima, ali i manje participiraju u pogodnostima koje grupa ostvari. Olson uvodi još jednu važnu distinkciju: ekskluzivističke i inkluzivističke grupe. Tržišne se grupe razlikuju u bitnome upravo po svojim stavovima prema ulaženju u grupu i izlaženju iz nje. Ovo se događa zato što poduzeća žele ostvariti kontrolu ulaza na tržište i podjelu tržišta, kao što žele da što više poduzeća napusti tržište. Broj poduzeća može se smanjivati sve dok se ne svede na jedno, čime nastaje monopol. Za razliku od ovih tržišnih organizacija, netržišne imaju upravo suprotnu logiku jer inzistiraju na što većem broju sudionika, što u krajnjoj liniji dovodi do “snižavanja troškova za one koji su već u grupi”.²²

Zašto se javljaju ove razlike? Odgovor se nalazi u činjenici da u tržišnim uvjetima kolektivno dobro ima veću cijenu. Javno dobro se ovdje konstruira na osnovi situacije u kojoj, proda li poduzeće više po većoj cijeni, druga moraju prodati manje, tako da se pogodnosti koje osigurava veća cijena određuju ponudom. Budući da su iznosi koristi koji se mogu izvući iz kolektivnog dobra (veće cijene) na tržištu ograničeni, ovaj tip dobra naziva se “ekskluzivno kolektivno dobro”. U netržišnim situacijama, upravo suprotno tome, dolazi do stvaranja inkluzivnog kolektivnog dobra, jer je opskrba kolektivnim dobrima veća što se grupa povećava.

Ukupno rečeno, Olson pokušava izložiti sociologiju tržišnih i netržišnih organizacija, uzimajući u obzir ponajviše faktor veličine, koji primjerice kod velikih grupa utječe na to da se ne može osigurati dovoljna količina javnog dobra. Male grupe moraju ispuniti uvjet koji se temelji na činjenici da jedan ili više članova grupe mora imati znatan udjel u usporedbi s drugim članovima grupe. U svim grupama koje su veće od dva ili tri člana, potrebno je mnogo različitih ugovora za koordinaciju, pa se tako troškovi organizacije neumitno povećavaju proporcionalno povećavanju broja članova grupe.

Iz ovog se mogu izvesti tri faktora koji sprečavaju veće grupe u unapređivanju njihova interesa:

(1) što je grupa veća, manji je udjel od ukupne koristi grupe namijenjen pojedincu koji sudjeluje, kao što je manja i nagrada za sve grupno orijentirane akcije u takvom kontekstu;

(2) što je grupa veća, manja je mogućnost oligopolističke interakcije koja bi dovela do stvaranja kolektivnog dobra; i

(3) što je veći broj članova u grupi, to su veći organizacijski troškovi.

Ovi razlozi odlučujuće djeluju na sposobnost velikih grupa da pribave i najmanji iznos kolektivnog dobra. Na osnovi ovako izvedene sociologije grupa, s obzirom na faktor veličine, Olson razlikuje tri vrste grupa, izvedenih iz tržišne strukture: 1. monopolističke grupe - javljaju se u situacijama kad postoji jedno poduzeće na tržištu; 2. oligopolističke grupe - javljaju se tamo gdje ima premali broj poduzeća da bi djelovanje jednoga

²²Olson, Mancur (1965.), isto, str. 37.

moglo značajno utjecati na drugo poduzeće ili grupu poduzeća; 3. situacija atomističke konkurencije - kad ne postoji ni jedno poduzeće koje bi značajnije moglo utjecati na drugo.

Kod netržišnih tipova grupa postoje dvije varijante: privilegirane grupe i posredničke grupe. Privilegirane (male) grupe su one koje imaju članove, ili barem neke od njih, koji su voljni osigurati kolektivno dobro, čak ako bi snosili čitav trošak. Srednje ili posredničke grupe su one gdje ni jedan pojedini član ne sudjeluje dovoljno u dobiti grupe, da bi imao poticaja sam priskrbiti takvo dobro, ali takve grupe nisu još toliko velike da se ne bi moglo primijetiti nečije *free rider* ponašanje ili neispunjenje obveza.

Olson uvodi i pojam velike grupe, koje odgovaraju čistoj konkurenciji na tržištu. U takvim se grupama djelovanje pojedinca uopće ne primjećuje. To znači da neovisno o tome snosi li jedan član grupe troškove pribavljanja javnog dobra ili ne, situacija se bitnije neće promijeniti. Velike grupe naziva još i latentnima zato što ih je moguće mobilizirati stanovitim poticajima, koji se temelje na prisili ili nagrađivanju. Postoje mogućnosti emocionalne stimulacije u slučaju nacionalne mobilizacije, međutim, ovaj tip mobilnosti ne može se održati dugoročno.

Zaključno, Olsonova politička ekonomija interesnih grupa može se podvesti pod ekonomski pristup politici, ili racionalni izbor kao opći nazivnik širokoga pokreta u političkoj znanosti 60-ih i 70-ih godina. Njegov rad dijeli opća mjesta ovog pokreta od uporabe metodologijski redukcionističkih pretpostavki, pomoću kojih se kompleksni problemi čine prilagodljivim, do racionalnog odbacivanja političke ili javne participacije. Olson se opredjeljuje za ekonomsko shvaćanje racionalnosti zato što želi snažno i uvjerljivo objašnjenje kojim može tumačiti različite vrste činjenica. Ideal mu je "objasniti mnogo s malo", što je slično epistemološkom programu Milтона Friedmana, izloženom u eseju *The Methodology of Positive Economics*²³. Friedman tvrdi da se može, kad su u pitanju "istinski važne i značajne hipoteze, ustanoviti da imaju pretpostavke, koje su u značajnoj mjeri neprecizno opisivanje realiteta". Djelujući unutar iste metodološke tradicije, Olson postavlja model selektivnih poticaja. Ova redukcija povećava moć predviđanja, ali ne može objasniti sve relevantne probleme. Realnost se pokazuje mnogo kompleksnijom upravo zbog prisustva različitih vrsta motivacija. Skeptici drže da je racionalni izbor kao nova politička teorija samo "staro vino u novim bocama"²⁴. Međutim, unatoč raznim slabostima, Olsonova politička ekonomija ima znatnu moć predviđanja ponašanja političkih aktera, čime je pridonijela profesionalizaciji i standardizaciji suvremene političke znanosti.

²³Friedman, Milton (1953.) *Essays in Positive Economics*, Chicago: University of Chicago Press

²⁴Barry, Brian (1996.) *Political Theory, Old and New*, u Goodin, R. Klingemann, H. (ed.), *New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press, str. 531.

Tonči Kursar

*OLSON MANCUR - POLITICAL ECONOMY OF
INTEREST GROUPS*

Summary

The author discusses the basic structure of Mancur Olson's political economy. He highlights three concepts on which it is based - public goods, interest groups, and selective incentives. The last concept represents Olson's innovation in contemporary political science.

The author's central methodical assumption is based on the insight that Olson's key theory is linked with the so-called public goods paradox. Unlike private goods, public goods are *non-competitive* and *non-exclusive*, which means that it is not possible to bar those who do not share the costs of their production from using them. On the basis of this, Olson has developed the original theory of interest groups. By looking into the costs of organizing along interest lines as a collective activity whose result is a public good, he distinguishes between large, heterogeneous, and small, homogeneous groups. Besides, he has shown that, regarding public goods, individuals tend to behave as *free riders*, defaulters who try to avoid the costs of securing these goods.

The author shows that Olson has, notwithstanding certain flimsiness of his reductionist methodology, significantly revamped political science.